

WITOLD POGRANICZ

STUDIA NA TEMATY FILOZOFII DZIEJÓW

Kolekcja
Emila Kornasia

1946

NAKŁADEM SPÓŁDZIELNI KSIĘGARSKIEJ „CZYTELNIK”

SPIS TREŚCI

Przedmowa.

Rozdział I. — Zarys historyczny badań nad filozofią dziejów.

Epoka współczesna ukoronowaniem szerokiego procesu przemian historycznych. Pojęcie jednolitości procesu dziejów powszechnych zdaje się być największą zdobyczą naszych czasów. Zależność przyrodnika a badacza kultury od materiału faktów, jaki przynosi życie. Orientacyjny zarys historyczny badań nad filozofią dziejów. Nikłość wysiłków i wyników starożytnych Greków w tej dziedzinie. Ideologia chrześcijańska otworzyła nowe horyzonty: św. Augustyn. Inicjatorzy nowożytni: Vico i Herder. Ugruntowanie empirycznej nauki o społeczeństwie: Saint-Simon i Comte. Zagadnienia filozofii historii w ramach różnorodnych systemów filozofii kultury. Indywidualistyczne pojmowanie dziejów. Antropogeografia. Badania antropologiczne. Znaczenie zdobyczy techniki. Rola czynników politycznych. Wpływ idei na bieg dziejów. Teorie wpływu warunków gospodarczych. Dotychczasowe badania nad filozofią historii nie wspierają się na własnych podstawach teorio-poznawczych i metodologicznych. Zasadniczy problemat: jak nadać faktom jednostkowym, niepowtarzalnym znamiona faktów typowych?

Rozdział II. — Podstawy teorio-poznawcze i metodologiczne filozofii dziejów.

Czy filozofia historii może być nauką empiryczną? Jakie postulaty i warunki musiałyby być spełnione? Postulat określenia specjalnego zakresu badań. Pojęcie „empiryczności” w naukach przyrodniczych. Czy możliwe jest zastosowanie tej metody w czystej postaci w filozofii historii? Sądów wartościujących w tej dziedzinie uniknąć nie podobna. Względność empiryczności filozofii historii: konieczność istnienia specjalnego materiału faktów. Przedmiotem badań filozofii dziejów jest ludzkość jako realna grupa społeczna. Całości procesu dziejów powszechnych z niczym porównać nie możemy; fakt ten ogranicza stosowanie metody indukcji. Poznać to znaczy zmierzyć. Wartościowanie jednym ze sposobów osiągania wymiarności. Sąd wartościujący superlatywny i jego rola. Stanowisko obiektywne, a „wartościujące”. Jądro problematyki filozofii dziejów: czy możliwe jest budowanie jednoznacznego systemu wartościowania uzasadnionego obiektywnym materiałem faktów? Największą wymiarnością drogą wartościowania osiągają dzieła i procesy, które określmy mianem stylowych. Co to jest styl? Prawa przyrody i „prawa” historii. Stopnie regularności: przebiegu zjawisk: tendencja przemian — proces stylowy — prawo przyrody. Metoda faktów reprezentatywnych winna uzupełniać metodę indukcyjną w badaniach nad procesami kultury. Idea apoteozy epoki punk-

tem wyjścia naszego ujęcia całości procesu historycznego. Dzieje powszechne systemem wymierności dla świata kultury. Stylowy proces dziejów powszechnych przedmiotem badań filozofii historii. Podstawy kierunku tzw. krytycyzmu historycznego. Tworzenie obrazu dziejów łączy się z kwestią ich podziału. Krytyka tradycyjnego podziału przyjętego w nauce europejskiej. Konieczność nadbudowy nad nim. Zadania szkicowego przeglądu materiałów historycznych. W ramach konkretnego systemu wartościowania nadajemy niepowtarzalnym, jednostkowym faktom historycznym znamiona faktów typowych.

Rozdział III — Ośrodki i drogi ekspansji kontynentalnej.

Początki życia na ziemi i człowiek pierwotny. Pierwsze kultury historyczne w rejonie Morza Śródziemnego: Egipt, Babilonia, Assyria, Persja. Żydzi: idea jednego Boga. Fenicjanie: żegluga morska. Wędrówki ludów indoeuropejskich. Grecja kładzie zręby najwyszczególniejszej kultury w historii. Aleksander Wielki. Działalność Rzymian: utrwalenie i kontynuacja zwycięskiego w przyszłości typu kultury. Kontynentalny charakter Imperium Romanum. Chrześcijaństwo łącznikiem między tradycją starożytności a czasami nowożytnymi. Wędrówki ludów i nowe drogi połączeń śródlądowych. Islam. Działalność północnych plemion żeglarskich. Podboje Mongołów i ich historyczne znaczenie. Rzut oka na wyniki ekspansji kontynentalnej na obszarach Eurazji i Afryki. Kultura Chin i jej odrębne oblicze. Indie i ich rola dziejowa. Wyspy Archipelagu Japońskiego. Dzieje zachodniej półkuli. Ludy bez historii.

Rozdział IV. — Żegluga światowa.

Pierwsza w dziejach wizja całości świata. Początki nieograniczonej żeglugi morskiej i jej znaczenie. Inne czynniki przewrotu u progu czasów nowożytnych: nowe podstawy nauki, zdobycze techniki, reformacja, początki gospodarki kapitalistycznej. Polityczne oblicze Europy XVI—XVIII w. Ekspansja kolonialna Europy i jej dzieło: wciągnięcie wszystkich części świata we wspólny łańcuch przemian. Charakterystyka systemów kolonialnych Hiszpanów, Francuzów i Anglosasów. Problem konfliktu programu kolonialnego z ideą moralną. Rewolucja francuska rozpoczyna czasy najnowsze: spotęgnowanie szybkości i głębi przemian dziejowych. Tendencje centralistyczne w życiu politycznym i walka małych narodów o niezawisłość. Program równości społecznej i gospodarczej. Postępy techniki. Zachwianie się europejskiej równowagi politycznej w XX w.

Rozdział V — Wielka Epoka.

Trudności obiektywnego spojrzenia na współczesność. Pierwsza wojna światowa i jej wynik. Triumf tradycyjnego systemu polityki międzynarodowej: kruche podstawy pokoju. Oblicze świata okresu międzywojennego. Ekspansja morska i kontynentalna. Aktorzy wielkiej sceny dziejowej. Dramatyczna decyzja Polski. Czynniki materiałowo-techniczne a ideologiczno-moralne na szali wydarzeń wojennych. Klęska ideologii „Herrenvolku”. Zwycięstwo kultury typu demokratycznego. Od bezładnych gromad ludów pierwotnych do Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Rozdział VI — Rzuty na przyszłość.

Czy możliwa jest synteza wiedzy o kulturze na wzór budowy nauk przyrodniczych. Metoda faktów reprezentatywnych uzupełnia metodę indukcyjną. Pojęcie prawdy w ujęciu filozofii dziejów ma charakter zasadniczo pragmatyczny. Kultura typu zwycięskiego. Wartość i narzędzie: pod-

stawowe formy urzeczywistniania się dóbr kultury. Działania wychowawcze i zdobywcze. Definicja kultury. Hipoteza: w starciu dwóch kultur zwycięża kultura bardziej wszechstronna i dynamiczna. Czy cywilizacji europejskiej grozi upadek? Harmonia wstrząsów. Płaszczyzny aktywności człowieka. Problem moralności w oświeceniu doświadczenia dziejów. Granice stosowania metod badawczych kierunku krytycyzmu historycznego. Determinizm a indeterminizm w przemianach dziejowych. Problem „prawa historii”. Hipoteza: „prawem” dziejów jest urzeczywistnianie się dzieł i procesów stylowych. Trudności badań nad czynnikami sprawczymi przemian historycznych. Nikłość wyników teorii instynktów. Wzajemny stosunek działań wychowawczych i zdobywczych wytyczną rozwojową na przyszłość. Tendencja przemian w sferze techniki. Przeszłe a przyszłe formy życia gospodarczego. Jaki charakter może mieć stylowy proces w sferze zjawisk poznawczych? Dzieje ludzkości jako dzieło sztuki.